Aanleiding

In de regio Rivierenland wordt samengewerkt tussen de gemeenten Buren, Culemborg, Geldermalsen, Lingewaal, Maasdriel, Neder-Betuwe, Neerijnen, Tiel, Zaltbommel en sinds 2010 West Maas en Waal.[1] Samenwerking tussen gemeenten uit de regio Rivierenland en de provincie blijkt succesvol. De huidige afspraken[2] daarvoor lopen eind 2011 af. Het is tijd om het debat te voeren om de volgende Regionale Sociale Agenda 2012-2015 voor te bereiden. Welke thema's komen naar voren uit de regionale analyse in de regio Rivierenland?
Om te kunnen bepalen bij welke thema's samenwerking voor de hand ligt, heeft de provincie RadarAdvies gevraagd een regionale sociale analyse uit te voeren. De analyse geeft gefundeerd aan wat de belangrijkste uitdagingen zijn die het meest in aanmerking komen voor regionale samenwerking.
Het stuk dat u nu leest is de samenvatting van deze analyse en dient als 'smaakmaker' voor het debat.
Vijf actuele uitdagingen of thema's springen eruit. De regio en de provincie willen afspraken maken over de belangrijkste actuele thema's. In het debat wordt een aanzet gegeven welke dat zijn.

De volgende gemeenten bundelen hun krachten in de regio Rivierenland:
Buren
Culemborg
Geldermalsen
Lingewaal
Maasdriel
Neder-Betuwe
Neerijnen
Tiel
Zaltbommel
West Maas en Waal.

De vijf sociale thema's in de regio Rivierenland zijn (in willekeurige volgorde):

1. Eigen verantwoordelijkheid en eigen kracht
2. Leefbaarheid en voorzieningen in de kernen
3. Activering en reïntegratie
4. Van ongezond naar gezond
5. Investeren in jongeren

[1] De in deze analyse gehanteerde cijfers hebben betrekking op de regio zónder West Maas en Waal, tenzij anders aangegeven.
[2] We bedoelen hier het Regiocontract Rivierenland 2008 – 2011, met daarin een sociaal programma (Regionale Sociale Agenda).

Thema 1: Eigen verantwoordelijkheid en eigen kracht

Cijfers en feiten

- 16% van de ouderen ontvangt mantelzorg en 12% van de ouderen doet vrijwilligerswerk (GGD ouderenmonitor 2005).
- 19% van de volwassenen geeft mantelzorg (GGD volwassenenmonitor 2005).
- Er zijn 20 vrijwillige zorgorganisaties en twee buddyzorg- of maatjesprojecten in de regio geteld, waarin burgers zich onbezoldigd inzetten voor mensen met een zorg- of ondersteuningsvraag.
- Op negen gemeenten (exclusief West Maas en Waal) zijn er 9 welzijnsorganisaties in de regio actief met in totaal circa 70 fte en een omzet van circa € 3,5 miljoen. Ter vergelijking: Het budget van de gemeente Culemborg voor enkel huishoudelijk zorg is ongeveer net zo groot.

Met het terugtrekken van de overheid zijn burgers meer aangewezen op hun eigen zelfredzaamheid. Van iedereen wordt verwacht dat hij of zij de voorwaarden hiervoor zoveel als mogelijk zelf regelt – zo nodig met ondersteuning door het eigen sociale netwerk van familie, buren, vrienden en lotgenoten.
De gemeente is er alleen nog voor wie écht niet op eigen kracht kan participeren. Zij wil bijvoorbeeld het vrijwilligerswerk bevorderen en mantelzorgers ondersteunen zodat mensen die iets voor een ander willen betekenen dat ook daadwerkelijk kunnen. Ook is er aandacht nodig voor de ontwikkeling van welzijnswerk en van de welzijnswerker.

Speerpunt: Mantelzorgondersteuning goed regelen
De vraag naar zorg groeit en die vraag wordt in eerste instantie opgevangen door de eigen omgeving: de partner en de kinderen, soms ook andere familieleden, vrienden of buren. Zij worden mantelzorger. Mantelzorgers geven zorg aan mensen in hun directe omgeving vanuit de relatie die zij met de zorgbehoevende onderhouden, en deels vanuit plichtsgevoel. Dat maakt het lastig om grenzen aan te geven. Bovendien wordt van mantelzorgers ook nogal wat aan kennis en praktische vaardigheden verwacht. Niet iedere mantelzorger heeft dat allemaal zomaar tot zijn beschikking. Daarom is mantelzorgondersteuning vaak hard nodig: professionals of vrijwilligers die praktische en emotionele hulp bieden bij het vervullen van de mantelzorgtaak.
Regionaal kunnen de gemeenten in Rivierenland de aandacht voor mantelzorgers op de agenda zetten. Een aantal jaren geleden was de mantelzorgondersteuning regionaal georganiseerd in Rivierenland. De regiogemeenten hebben er echter de voorkeur aan gegeven om lokale mantelzorgsteunpunten in te richten.

Speerpunt: Uitsluiting van kwetsbare groepen voorkomen
Kwetsbare groepen kunnen slecht voor zichzelf opkomen. Bijvoorbeeld als gevolg van beperkingen of omdat ze zelf niet goed de weg in het aanbod aan voorzieningen weten te vinden. Kwetsbare groepen zijn bijvoorbeeld licht-verstandelijk gehandicapten, GGZ-cliënten, ex-psychiatrisch patiënten, (ex-)verslaafden en daklozen,.
De gemeenten en maatschappelijke instellingen voeren in Rivierenland diverse initiatieven uit om sociaal isolement, uitsluiting, vereenzaming en non-participatie van kwetsbare groepen te voorkomen. Denk aan het eenmalig huisbezoek 75+ van de ouderenadviseurs, de aandacht die er is voor licht-dementerenden,

en de wijze waarop woningcorporaties invulling geven aan hun signaalfunctie door afspraken met zorg- en hulpverleners.
Het is belangrijk om alert te blijven op de mate waarin kwetsbare groepen in staat worden gesteld tot participatie, en de mate waarin zij worden geconfronteerd met uitsluiting of isolement. Wat kunnen gemeenten en uitvoerende instellingen nog beter doen als het gaat om het signaleren en doorverwijzen van kwetsbare en zorgmijdende zorgvragers? Welke taken hebben het welzijnswerk, de thuiszorg en andere organisaties waar het gaat om het bevorderen van zelfredzaamheid? Omdat kwetsbare groepen vaak maar klein in omvang zijn en de ondersteuning zeer specialistisch van aard is, lijkt het verstandig als gemeenten regionaal hun ondersteuning aan deze groepen bundelen.

Speerpunt: welzijnsorganisaties versterken in hun nieuwe rol
Welzijnsorganisaties in de regio zijn vaak klein en bieden maar een beperkt antwoord op de maatschappelijke vragen in een bepaalde gemeente. Toch is het welzijnswerk cruciaal als het gaat om het bevorderen van de eigen kracht, de zelfredzaamheid en de maatschappelijke betrokkenheid van mensen. In lijn met de principes van het Nieuwe Welzijn is vraaggericht werken de opgave – maar dat vereist een cultuuromslag bij de welzijnsprofessional. Hij (of zij) moet leren om dingen 'niet' te doen – om de burger zélf aan het werk te zetten. Want alleen zo kan de overheid bevorderen dat mensen invulling geven aan hun eigen kracht. Dit is het principe van vraaggericht werken en dat vormt de kern van het nieuwe welzijnswerk. Een aansprekend voorbeeld daarvan is het Manifest van Lingewaal: in nauwe samenspraak met burgers heeft de gemeente keuzes gemaakt, welke voorzieningen nog wel, en welke niet meer zouden worden gefinancierd binnen de gemeente.
Om de welzijnsorganisaties en de welzijnswerkers in de regio te equiperen voor hun nieuwe rol is dus een ontwikkelslag gewenst. De regio kan in deze cultuuromslag een rol spelen: door welzijnsorganisaties meer te laten samenwerken en van elkaars expertise te laten gebruiken; of door bijvoorbeeld een trainingsprogramma voor mensen die werken in de welzijns- en zorgsector.

Thema 2: Leefbaarheid en voorzieningen in de kernen

Feiten en cijfers
- 14% van de ouderen maakt gebruik van sport- of bewegingsactiviteiten vanuit een dienstencentrum en 16% van recreatieve of culturele activiteiten vanuit een dienstencentrum (GGD Ouderenmonitor 2005).
- De afname van het aantal leerlingen in het basisonderwijs beloopt tussen de 6 - 10% in 2020 ten opzichte van 2010.

Een goed voorzieningenniveau is nodig om de gemeenten in Rivierenland leefbaar te houden. Voor de grotere gemeenten (bijvoorbeeld Culemborg, Geldermalsen en Tiel) is zo'n voorzieningenniveau nog goed te handhaven – zeker in de grotere kernen is nog voldoende behoefte aan scholen, welzijnswerk, thuiszorg, een CJG en dergelijke om hierin verantwoord te investeren. Maar in de kleinere kernen op het platteland staat het draagvlak voor zulke voorzieningen onder druk. Te weinig inwoners maken daar gebruik van een voorziening om de vestiging ervan financieel te rechtvaardigen. Tegelijkertijd wonen er natuurlijk wel mensen die behoefte hebben aan bijvoorbeeld zorg, aan opvoedingsondersteuning, aan onderwijs, of aan sport- en vrijetijdsbesteding.

Speerpunt: multifunctioneel gebruik van gebouwen bevorderen
Gemeenten willen de leefbaarheid in zowel de wijken van de grotere gemeenten als in de kleine plattelandskernen bevorderen door ontmoetingsruimtes te bieden waar mensen met elkaar in contact komen, elkaar beter leren kennen en wellicht een beroep op elkaar kunnen doen. In de meeste coalitieakkoorden zijn hierop ambities terug te vinden.
In alle gemeenten is men op zoek naar manieren om dit op betaalbare wijze te doen. Een optie die in de gesprekken veelvuldig naar voren is gekomen is het multifunctioneel gebruik van gebouwen. Denk aan een gebouw waarin zowel een basisschool, een naschoolse opvang, een bibliotheek, een gemeenschapshuis en gezondheidsvoorzieningen zijn gevestigd. Kunnen schoolgebouwen, bibliotheken, sportgebouwen of (kerkelijke) verenigingsgebouwen ook voor andere doeleinden dan wel andere groepen

worden gebruikt? De vraag is, of het zinvol is om hier in regionaal verband gezamenlijk in op te trekken. Dat zou kunnen, wanneer multifunctionele accommodaties in de ene gemeente ook open zouden staan voor inwoners van een andere gemeente.

Speerpunt: burgers zelf een rol geven in beheer van voorzieningen
Ook is in de interviews gesproken over het idee om burgers zélf een rol te geven in het beheer, de openstelling van gemeenschappelijke voorzieningen. Zouden zij daartoe bereid zijn (lees: de tijd hebben) en zouden zij goede ideeën hebben hoe de 'programmering' van zulke voorzieningen er dan uit moet zien? Regionaal kunnen gemeenten een ondersteuningsprogramma opzetten om zulke vormen van zelforganisatie en maatschappelijke inzet te ondersteunen.

Speerpunt: Mensen met elkaar in contact
Vrijwillige inzet veronderstelt belangstelling en betrokkenheid van burgers voor en bij elkaar. Enerzijds kan daarbij het lotgenotenprincipe worden gevolgd. Niemand weet beter waar een inwoner met zijn vragen om ondersteuning en zorgbehoefte terecht kan dan een andere inwoner die in dezelfde of een vergelijkbare situatie verkeert. Ouderen helpen andere ouderen. Mensen met een beperking helpen andere mensen met een beperking. Zo verander je zorgbehoevende mensen in maatschappelijk actieve burgers die wat willen en kunnen betekenen voor de mensen in hun omgeving.
Hoe kunnen we het principe van eigen kracht in de regio verder gestalte geven? Door te investeren in dorps- en gemeenschapshuizen? Is de inzet van sociale media hierbij bruikbaar? Kunnen we een virtueel sociaal Rivierenland creëren waar mensen met een zorgvraag en mensen die zich voor een ander willen inzetten elkaar ontmoeten?

Thema 3: Activering en reïntegratie

Feiten en cijfers

- Het aantal uitkeringsgerechtigden in Rivierenland is 14.160 personen.
- Het aantal mensen met een WWB-, WW- of WAO-uitkering bedraagt respectievelijk 2.170, 2.977 en 5.349 personen.
- Er zijn 23.000 laaggeletterden in de regio Rivierenland. Dat is 13% van de bevolking, een percentage dat gelijk is aan het landelijk cijfer. Laaggeletterdheid komt in Rivierenland vooral voor onder ouderen (vanaf 56 jaar) zonder startkwalificatie.
- Het aantal voortijdig schoolverlaters in de regio Rivierenland is 647. Dat is 3,1% van het totaal aantal leerlingen.
- Het aantal inschrijvingen bij het UWV van jongeren (<25) is 550 personen. De jeugdwerkloosheid ligt met 1.150 personen op 9 procent (februari 2010). Dat is minder dan de 13 procent in de Stedendriehoek, maar veel meer dan de 6% op de Noord-Veluwe. Het provinciaal gemiddelde is 11 procent.[3]

Er moet worden geïnvesteerd in opleiding en training van laagopgeleiden en in de reïntegratie van mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Dat is in ieder geval de ambitie van alle colleges in de regio Rivierenland. Aandachtsgroep daarbij zijn de jongeren. Er wordt nu al hard en met resultaat gewerkt aan het voorkomen van voortijdig schooluitval. Maar ook het behalen van een startkwalificatie op MBO-2 niveau wordt bestuurlijk in de regio belangrijk gevonden.
Daarnaast is aandacht voor lageropgeleiden en oud- en nieuwkomers belangrijk vanuit arbeidsmarktperspectief. Deze groepen aan het werk krijgen en houden is immers een belangrijke manier om de sociaal-economische achterstanden in de regio te verkleinen.
Een onderzoek van de regio Rivierenland laat zien dat er binnen de regio Rivierenland tekorten onstaan binnen de (para)medische en verzorgende beroepen, een tekort aan leerkrachten en een tekort aan werkenden binnen de transport- en logistieksector. Ook aan hoger opgeleiden verwacht men tekorten,

[3] Provinciale Economische Verkenning

oplopend tot 2.800 personen in 2020. Daar staat tegenover dat het huidige overschot aan werknemers met een lagere opleiding niet zal verdwijnen; lageropgeleiden blijven relatief vaak werkloos. [4]

Speerpunt: opleiding en training van lageropgeleiden
Er moet worden geïnvesteerd in opleiding en training van laagopgeleiden. Dat is de enige manier om deze groepen aansluiting te laten vinden bij de toenemende vraag van werkgevers naar gekwalificeerd personeel in de regio.

Speerpunt: vasthouden van hogeropgeleiden binnen de regio
Gegeven de toenemende behoefte van werkgevers in Rivierenland aan hogeropgeleid personeel staat de regio voor de uitdaging om mensen aan zich te binden die een HBO- of WO-opleiding hebben gevolgd. Dat is een grote uitdaging, omdat jongeren die aan zo'n opleiding beginnen vaak de regio verlaten. De vraag is dus op welke wijze zij kunnen worden gemotiveerd om na het behalen van hun diploma terug te keren naar Rivierenland.
Speerpunt: bestrijden van functioneel analfabetisme onder jongeren
Er zijn veel functioneel analfabeten onder alle groepen die op sociaal-economische achterstand staan. Daarom is een vroegtijdige diagnose op zijn plaats, evenals activiteiten waarmee meer ouderbetrokkenheid wordt bereikt. Een passend aanbod aan taalonderwijs voor jongeren is nodig. Een taalonderwijsprogramma kan regionaal worden ontwikkeld en uitgerold, bijvoorbeeld via de CJG's.

Thema 4: Van ongezond naar gezond

Feiten en cijfers

- De prevalentie van hartinfarcten in Rivierenland is het hoogst van Nederland;
- De prevalentie van (ernstig) overgewicht in Rivierenland is het hoogst van Nederland;
- De gezonde levensverwachting (zonder lichamelijke beperkingen) is in Rivierenland ongeveer twee jaar lager dan gemiddeld;
- Het gebruik van antidepressiva is in Rivierenland relatief hoog;

Situatie nu
Rivierenland is een regio die slecht scoort op gezondheid. Inwoners van Rivierenland hebben vaker dan mensen elders in Nederland last van bijvoorbeeld hartinfarcten en ernstig overgewicht. Onderzoek legt een verband met opleidings- en inkomensniveau en de daarmee samenhangende minder gezonde leefstijl van de inwoners van Rivierenland (minder bewegen, minder gezonde voeding, meer roken, drinken en drugsgebruik). Ook laaggeletterdheid is een factor die de meespeelt bij de relatief slechte gezondheid. In Rivierenland komt laaggeletterdheid vooral voor onder ouderen (56 jaar en ouder) zonder startkwalificatie. Gezondheid en sociaal-economische positie zijn kortom twee kanten van dezelfde medaille.

Speerpunt: voorlichting combineren met verbeteren sociaal-economische kansen
Voorlichtingscampagnes die de noodzaak van een gezonde leefstijl benadrukken leiden meestal wel tot meer kennis en inzicht maar er is meer voor nodig om gedrag te veranderen. Ook aandacht voor bijvoorbeeld verbetering van de arbeidsmarktpositie en het opleidingsniveau van de inwoners van de regio Rivierenland is nodig. Een regionale benadering ligt daarbij zeer voor de hand: niet alleen omdat de maatschappelijke organisaties op het terrein van gezondheid, arbeidsmarkt en onderwijs (de GGD, UWV en ROC's) regionaal opereren, maar ook omdat op regionaal niveau samenwerking kan worden bereikt met bijvoorbeeld werkgevers en werknemersorganisaties.

Speerpunt: gezonde leefstijl op alle fronten bevorderen
Gesprekspartners in de Regionale Sociale Analyse benadrukken de noodzaak om gezondheidsachterstanden in de regio vanuit diverse invalshoeken te bestrijden. Met elkaar moeten we tot het besef komen dat gezondheid niet alleen heeft te maken met het voorkomen van ziekten. Dat kan door

[4] bron: Factsheet regio Rivierenland 2010 op basis van EIM, LISA, CBS en CPB

middel van het stimuleren van bewegen en sportdeelname; voorlichting over gezonde voeding, terugdringen van obesitas, alcohol en drugsgebruik en depressiepreventie. Het is nodig om alle maatschappelijke partners te betrekken bij de oplossingen: naast de GGD ook de scholen, de werkgevers en bijvoorbeeld sportverenigingen.

Speerpunt: depressiepreventie
Het gebruik van antidepressiva is relatief hoog onder laagopgeleiden in de regio Rivierenland. In aansluiting op het landelijke gezondheidsbeleid lijkt het daarom raadzaam depressiepreventie op de regionale agenda te zetten.

Speerpunt: onderkant arbeidsmarkt en analfabetisme
Er moet geïnvesteerd worden in opleiding en training van laag opgeleiden en zeker de komende jaren in de inburgering van nieuw- en oudkomers. Ook dat zijn namelijk belangrijke instrumenten om gezondheidsverschillen te verkleinen.

Speerpunt: bestrijden van functioneel analfabetisme onder ouderen
Een laag opleidingsniveau en laaggeletterdheid zijn factoren die meespelen bij de relatief slechte gezondheid. In Rivierenland komt laaggeletterdheid significant meer voor onder ouderen (vanaf 56 jaar) dan elders in Nederland. Laaggeletterdheid staat voor hen de toegang tot voorzieningen in de weg. De regio kan taalcursussen ontwikkelen en aanbieden aan ouderen die kampen met functioneel analfabetisme. Daarmee wordt niet alleen hun onvermogen om te schrijven en te lezen bestreden, maar kunnen op termijn ook positieve effecten worden verwacht voor wat betreft hun gezondheidssituatie. Speciale aandacht verdienen daarbij oudere allochtonen.

Thema 5: Investeren in jongeren

Feiten en cijfers

- Ten opzichte van een jaar eerder is de jeugdwerkloosheid toegenomen met 24%. De andere leeftijdsgroepen stijgen in mindere mate.Het aantal voortijdig schoolverlaters in de regio Rivierenland is 647. Dat is 3,1% van het totaal aantal leerlingen.
- Het aantal jongeren dat terugkeert uit detentie is 17 in 2008. Ter vergelijking: in de regio Arnhem – Nijmegen zijn dat er 38.
- In de regio Rivierenland zijn in 2008 respectievelijk 604, 88 en 73 jongeren geplaatst in de Jeugdhulpverlening, de Jeugdbescherming en de Jeugdreclassering
- 1,3 procent van de jongeren in Rivierenland ontvangt een Wajonguitkering. Dat is het laagste percentage van de hele provincie.
- Om de centra voor Jeugd en Gezin (CJG's) zo toegankelijk mogelijk te maken worden in de regio in totaal 76 zogenaamde lokale contactpunten Jeugd en Gezin gevestigd (waaronder 30 zogenaamde inlooppunten in de gemeente Zaltbommel). De meeste daarvan worden in de loop van 2011 geopend.

Stand van zaken nu
De lopende regionale samenwerking is voor een groot deel gericht op het bevorderen van de deelname van jongeren aan de samenleving, het voorkomen van schooluitval en voorbereiding op de arbeidsmarkt. Er is regionaal flink geïnvesteerd in de keten rondom zorg en hulpverlening; in de aansluiting van de zorgketen en de veiligheidsketen van politie en justitie en tot slot in de realisatie van de Centra voor Jeugd en Gezin.
Speerpunt: samenwerking onderwijs – arbeidsmarkt – overheid
Om de arbeidsmarktkansen voor jongeren te verbeteren wordt gepleit voor betere afstemming tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt. Daarbij kunnen verschillende instrumenten worden ingezet. Denk aan stageplekken of aan beter overleg tussen regionale bedrijven en opleidingen over het onderwijsaanbod. De regio kan hierin een faciliterende rol spelen.

Speerpunt: Aandacht voor gezondheid van jongeren

Er moet aandacht zijn voor factoren die aanzetten tot – of samenhangen met – ongezond gedrag; bijvoorbeeld voortijdig schooluitval en spijbelen, een problematische thuissituatie, werkloosheid, of schulden. Verder is het van groot belang te kijken naar de sociale omgeving . Wat is de groepscultuur van de vriendenkring?
Het is belangrijk om de doelgroepen van dit beleid vanaf de start actief bij de uitvoering ervan te betrekken.

Speerpunt: diversiteit onder jongeren punt van aandacht
In de interviews is meermalen gesproken over de vraag of interetnische tegenstellingen onder jongeren in de regio Rivierenland nu wel of niet een rol van betekenis spelen. Een eenduidig antwoord is hierop niet gekomen. Wél is duidelijk dat aandacht voor onderlinge verdraagzaamheid onder jongeren belangrijk is. Een aantal gemeenten, met name Tiel, Culemborg en Zaltbommel, heeft in het recente verleden te maken gehad met spanningen tussen etnische gemeenschappen; spanningen die zich uitten intolerant gedrag. Het risico van polarisatie is daarmee een reëel issue voor de regio.

Speerpunt: CJG's voor alle leeftijdscategorieën geschikt maken
Alle professionele partijen op het domein van jeugd en jongeren zijn het met elkaar eens dat met de totstandkoming van de CJG´s grote slagen zijn gemaakt. De CJG's staan nu voor de opgave om een aanbod van 'lichte' opvoedingsondersteuning tot stand te brengen, waarmee het beroep op de 'zwaardere' vormen van jeugdzorg en jeugdhulpverlening zal afnemen. Ten tweede is voor de groep 12 - 18 jaar en de groep 18+ het ondersteuningsaanbod binnen de CJG's nog maar beperkt ontwikkeld. Het gaat erom dat de CJG's met hun ondersteuningsaanbod aansluiting vinden bij de jongeren zelf. Tot slot zal door de CJG´s moeten worden gewerkt aan aansluiting van de zorgketen met de arbeidsmarkt- en de veiligheidsketen.
De uitwisseling van kennis is het minste wat hierbij regionaal zou kunnen worden opgepakt. Ook de mogelijkheid voor doorontwikkeling van een regionale CJG-backoffice verdient nadere bestudering.